

РОЛЬ ЛЕКЦІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Єфремов С.В.

*кандидат педагогічних наук, викладач
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені П. Василенка*

Стаття присвячена ролі лекції у навчальному процесі вищої школи. Встановлено, що лекція є словесним методом навчання який допомагає студентові стимулювати та керувати пізнавальним інтересом та діяльністю, дає вказівки та поради по організації самостійної роботи, заохочує студентів до самостійного мислення у ВНЗ.

Ключові слова: лекція, пізнавальний інтерес, стимулювати, керувати, заохочувати.

Статья посвящена роли лекции в процессе обучения высшей школы. Установлено, что лекция является словесным методом обучения который помогает студенту стимулировать, управлять познавательным интересом и деятельностью, дает подсказки и советы по организации самостоятельной работы, поощряет студентов к самостоятельному мышлению у ВУЗе.

Ключевые слова: лекция, познавательный интерес, стимулировать, управлять, поощрять.

Article devotes to role of a lecture in the educated process of institution of higher education. The lecture is defined to be a speaking method of education which enables a student to stimulate and handle the learning interest and activity, gives prompts and advices about organisation of independent work, encourages students to contemplate independently in institution of higher education.

Key words: lecture, learning interest, to stimulate, to handle, to encourage.

Постановка проблеми

Лекція – теоретична основа для самостійної роботи студентів, мета якої здійснення у студентів зацікавленості у самостійному поглибленому учбовому труду по вивченій науки. Кожна лекція складається зі вступу, який вводить студентів у сутність питання, готує їх до активного сприйняття учбового матеріалу, основної частини де пояснюється сутність вивченої теми, підсумків, практичних порад та рекомендацій. Кожна лекція створює основи наукових знань студентів, дає вивчення основних проблем наукових дисциплін, відображає щось нове. У лекціях пояснюється також значення даної дисципліни на практиці та пояснення суперечливих, дискусійних питань у науці, розкриваються хибні теорії та даються їм певна оцінка, яка виховує у студентів критичне мислення, а саме лекції дають поштовх до самостійної роботи студентів, змушують мислити над предметом науки та є ланкою наукового мислення. Лекція належить до усного викладання знань словесних методів навчання та є формою підготовки о самостійної науково-дослідної роботи студентів, яка вимагає виклад певного навчального матеріалу упродовж 80 хвилин, встановленням контакту викладача з аудиторією, стимулює сприймання учбового матеріалу студентами, керує пізнавальною діяльністю студентів та формує передбачення свого викладу, його змісту, форм та самооцінки викладача.

Аналіз досліджень і публікації. Аналіз історико – педагогічної літератури переконливо доводить, що на початку 50 – років ХХ століття почали з'являтися узагальнюючі публікації, що певним чином розкривали аспекти проблеми науково-дослідної роботи студентів, а саме були зосереджені навколо питань: організація та методика самостійної роботи студентів (П.А. Зайченко, Барабаншиков А.В); наукової організації праці (Б.Г. Йоганзен); учбового процесу (Б.П. Надеинский); дослідження проблем активізації самостійної роботи студентів в вузах країни (М.Р. Гарунова); теорії, організації та методики лекційної пропаганди (І.І. Бражник, В.М. Горбунов, Л.І. Грач); суспільних наук (В.В. Шаронова).

Мета

Мета статті – розкрити роль лекції у навчальному процесі вищої школи.

Виклад основного матеріалу

Як свідчать спостереження Пискунова М.У. у лекції основним завданням є виклад програмного матеріалу. Студенти привчаються до такого положення будучи впевненими що прослухований курс лекції майже повністю розкриває програму. Никандров Н.Д. [1, с. 81] висуває характеристики кожної лекції:

1. стимулювання пізнавального процесу;
2. дає вказівки та поради по організації самостійної роботи;
3. заохочення студентів до самостійного мислення;
4. освітлення останніх досягнень науки у галузі вивчення предмету навчання;
5. чітко показує свою точку зору у суперечливих питаннях;
6. пов'язують теоретичний матеріал з практичним;
7. загострюють світогляд студента.

Слід зазначити що, немаловажну роль відіграє підготовка студентів до лекції. Це викликає зацікавленість до читаного предмету, якщо матеріал лекції володіє запасом знань. Учебний матеріал засвоюється краще якщо він пов'язаний з попередніми знаннями, а саме – з переносом знань у нову ситуацію. Лекція включає повторення учебного матеріалу завдяки погляданню її записів по конспекту; ознайомлення з примірним змістом наступної лекції; пояснення матеріалу найбільш слабо освітленого у підручнику, завдяки співставленню його з відповідними програмами; пояснення питань, на які слід звернути увагу під час слухання наступної лекції; вивчення основних видів труднощів, які треба буде виконати під час наступної лекції; підготовка основних та допоміжних матеріалів для роботи при прослухованні лекції (зошит, ручка, кольорові олівці, прилади креслення); визначення цільової установи для наступної лекції та створення на її основі психологічного настрою.

Уміння слухати лекцію з максимальною користю – це одне з найбільш необхідних якостей учебного труда. Кожен студент повинен навчитися цьому мистецтву з тим, щоб вчити сприйняти зміст лекції творчо, з потрібним розумінням. По-перше, студент при слуханні лекції відчуває наукову сутність, та ідейну спрямованість, по-друге, наукову логіку зв'язку теорії з життям, практикою будівництва нового суспільства,

по-третє, взаємозалежність лекції та іншими лекціями та науками, по-четверте, глибоко розуміти сформовані закони та поняття науки, приведені факти, докази, аргументації висунутих положень. Слухати лекцію варто уважно, концентровано намагаючись звільнитися від усього побічного. Слід постійно слідкувати за ходом думок викладача, тому що цей процес буде активним, творчим. Особливо важливим для студента навчитися відбирати найбільш істотний учбовий матеріал. Виходячи з цього це важкий процес мислення, головним чином внутрішній. На лекції викладач організує певну діяльність студентів, але виконувати при конспектуванні матеріалу лекції вони повинні самотужки. Важлива умова – здатність включатися в лекційний процес. [1, с. 80-84].

Лекційний та семінарські заняття повинні доповнювати одне та інше. Зміна одного з них може вплинути на інше. Перерозподіл часу між семінаром та лекцією скорочує кількість лекційних занять, обмеження її дидактичного простору призводить до послаблення одних та посилення інших функцій (процес форсування знань та ущільнення інформації). Лекція – внутрішній шар системи понять (центральна ідея, фактичний матеріал, закріплення). Зміст у даному випадку розгортається як один безперервний процес: лекція впливає на самостійну роботу, є базою та орієнтиром к розробці та вирішенню пізнавального завдання; керована діяльність студентів послідовно переходить у самокеровану, сприятливу, репродуктивну. [5, с. 10].

В цілях стимулювання самостійної роботи під час лекції по загальним наукам деякі викладачі використовують прийоми: в короткій бесіді перед лекцією визначають деякі спільні поняття, під час лекцій роблять невеликі перерви після закінчення розділів з метою роз'яснення виниклих забруднень, залишаючи час для відповідей на питання наприкінці лекції. Важкі питання переносяться на консультацію. [6, с. 25].

Безліч вузів за тиждень до лекції студентам дають спеціальні бланки, які виконують роль контролю за самостійною роботою. В них розміщують завдання та план лекції (основний матеріал 10 – 15 сторінок). Цей матеріал оформлено у вигляді питань, на які студент повинен відповісти письмово. Такий метод дає можливість не тільки проконтролювати роботу студентів над лекцією та привчає навичкам самостійної роботи. [3, с. 30].

Використання лекцій у Уфимському авіаційному інституті відбувається у навчальному процесі у два етапи:

1) застосуванням лекцій по економіці, організації та методики наукової роботи, викладених перед лабораторними роботами (18 – 20 годин на потоці);

2) та по проблемам і перспективам розвитку науки й техніки за фахом студента (4 – 6 годин). [2, с. 22].

У Чимкентському педагогічному інституті було складено посібник який є продовженням лекції (навчовий матеріал розподілено на невеликі логічно завершені дози, введено правильно відповіді, які дають можливість студенту постійно контролювати правильність завдання теоретичного матеріалу). Студенти працюють з посібником у присутності викладача. Контроль за роботою по посібнику відбувається таким чином: одні студенти закінчивши раніше решти студентів вивчення даного завдання, питають питання у викладача практичного характеру пов'язаного з вивченням матеріалу, з іншими студентами викладач проводить бесіду, з якої визначає питання, які для студентів є очевидними та не вимагають пояснень. Студенти, які не встигли вивчити завдання у аудиторії, продовжують його виконання у дома. [7, с. 13].

Л.Г. Вяткін виокремлює три рівня самостійної роботи студентів на лекціях по педагогіці, а саме:

- репродуктивно-пошуковий, у процесі обмірковувань якого лектор вирішує проблемні завдання, які пов'язані з осмисленням основ знань по темі. Студенти сліdkують за ходом його пояснень отримуючи перші досвіди теоретичного мислення;

- частково-пошуковий, де студенти вирішують окремі проблемно-навчово-пізнавальні завдання, які сприяють (завдання погодження усіх точок зору) більш глибокому проникненню у сутність найбільш важливих теоретичних питань педагогіки. У цілях успішного вирішення завдань дається особлива система допоміжних питань та завдань. Викладач під час вирішення завдань коректує хід думки студентів та підводить висновки навчової діяльності;

- пошуковий, де студенти самостійно вирішують цикл навчово-пізнавальних завдань, які допомагають робити горизонти науки та невирішених завдань. [8, с. 106-107].

Майже кожна лекція по педагогіці має відношення до проблемного навчання та вона має такі особливості:

- подача лекційного матеріалу відбувається не шляхом використання готових висновків, а шляхом вирішення лекційних проблем;

- обов'язковою умовою при цьому є висока активність аудиторії. Вона відбувається у виникненні проблемних ситуацій під час лекції, джерелом яких є зіткнення інформації, яка містить пізнавальне протиріччя. У результаті цього у студента виникає пізнавальний інтерес (бажання), нахил, потреба вирішити поставлене протиріччя (знайти нове, раніше не відоме йому знання);

- матеріал лектора розраховано на студента, розвиток у нього самостійного творчого мислення. Під час лекції формуються пізнавальні навички та уміння студента, які дозволяють йому потім самостійно поповнювати та обновлювати свої знання;

- забезпечується висока результативність засвоєння лекційного матеріалу. Доведено, що проблемний виклад матеріалу підвищує його засвоєння як у випадку зі звичайним інформаційним засвоєнням.

Проблемно читальні лекції існують у навчальному процесі. Вони відрізняються будованням у створенні по розгляданім проблемам проблемних ситуацій, у основі яких лежить протиріччя між відомим та невідомим. Лектор повинен проаналізувати процес вирішення цього протиріччя, показати студентам, яким повинен бути правильним шлях до істини, які способи та методи вирішення поставлених учбових проблем на лекціях. Учбові проблеми різноманітні та розрізняються по своєму змісту у залежності від характеру вирішення дидактичних завдань (поставлених цілей). По-перше вони відрізняються по характеру нового завдання, отриманого у результаті вирішення учбових завдань; по-друге розглядаючи проблеми можливо дифференціювати їх по учбовим дисциплінам. [9, с. 51-53].

Важливою формою самостійної роботи студентів під час лекції є складання ними конспекту лекції. Ця форма важлива для студента, тому що матеріал лекцій прослуханий студентами забувається на 80 – 90 відсотків та не може бути поновленим у пам'яті без відповідних нотаток. Більшість першокурсників взагалі не можуть скласти конспект лекції, роблячи непов'язані записи. Тому важливо при індивідуальній роботі

з кожним студентом навчити студентів складати конспект лекції правильно та систематично перевіряти конспекти. Тоді можливо вказати на недоліки кожного студента. На лекції викладач може спитати ланку питань та дати завдання, які студентам варто виконати при підготовці до семінару. Завдання повинні носити творчий характер та допомагати більшої глибокої роботі з першоджерелами, а саме поліпшити роботу низькою практичних, методичних рекомендацій по вивченню найбільш важких документів та робіт. Питання треба ставити так, щоб відповіді на них студенти самостійно шукали у рекомендованій літературі. Бажано, щоб самостійна робота студента брала в себе доробку лекційного матеріалу, щоб після лекції студент прочитав свій конспект, вніс у нього правки та розшифровки засвоїв найбільш важливі висновки. Така робота може бути організована лише у тій умові систематичного та послідовного (ефективного) контролю за її виконанням, а саме викладач пропонує студентам удома напередодні лекції прочитати текст минулої лекції та внести у нього правки, бажано іншими чорнилами. Це позбавляє викладача від необхідності встановлювати зв'язок на лекції з минулим матеріалом. Такий зв'язок можливо здійснити у формі коротких та чітких питань 2 – 3 студентів, що займає 4 – 5 хвилин та дуже дисциплінує аудиторію. [9, с. 48-50].

Калініна С.Г. нагадує про потребу вести скорочене конспектування лекції. У процесі конспектування пам'ять становиться активною та зміст лекції краще запам'ятовуються. Однак студент не повинен намагатися конспектувати промову лектора слово у слово, бо він не здатен зробити це. Ця дія відволікає увагу студента від змісту лекції та переключає його на одне лише за анотування, воно породжує похапливість та лякання відстати, та гальмує роботу пам'яті успішному запам'ятовуванню лекції. Варто зазначити, що конспект лекції – це не повна конспектування лекції, а скорочене анотування лекції під час якої завдяки активної роботи думки та пам'яті потрібно уміти виокремлювати головне. Підзаголовки окремих частин лекції, нові імена та поняття, визначення та найбільш важливі узагальнення слід конспектувати повністю, так як у іншому випадку студенту буде важко їх пригадати. Звичайно ці елементи лекції лектор виокремлює шляхом сповільнення темпу своєї промови та шляхом повторення, щоб сту-

денти були в змозі її запам'ятати. Підзаголовки бажано підкреслити та нумерувати, щоб конспект мав у собі явну схему, значно полегшує повторенню відповідної теми. Аргументація загальних положень, узагальнення та доказ, теоретичних висновків, характеристики предметів та явищ можуть бути законспектованими скорочено, у основних рисах, щоб була охоплена головна сутність аргументації, доказу, характеристики. Важливо взагалі встановити внутрішній зв'язок як ціле. Нарешті ілюстрований матеріал, факти, взірці важно конспектувати стисло, обмежуючі 2 – 3 штрихами за допомоги яких можливо встановити у пам'яті факт, взірць. Також можливо, обмежити за конспектуванням окремої назви факту, якщо він легко запам'ятовується. У процесі конспектування лекції, можуть виникнути непорозуміння, бажано отримати додаткові факти, викликаючи потребу студентів спитати питання лектору а також можуть виникнути думки, які пов'язані з загальним ходом пояснення. Усю інформацію треба краще усього конспектувати на полях, не порушуючи послідовність у конспектуванні змісту лекції. Взагалі зошити повинні мати поля (для власних зауважень: додаткові, пояснювальні, критичні). [10, с. 44-45].

Забезпечення активної мисленої діяльності студентів, лектору потрібно перш за все змусити слухати самого себе, забезпечити необхідне сприйняття. У більшості випадків лекцію читають наприкінці робочого дня, коли сприйняття студентів змушено втомленістю, а увага не присутня безліч турботами повсякденного життя. Даний процес засвоєння залежить від розуміння лекційного матеріалу. Виникає проблема як найбільш науково, доступно, зрозуміло, цікаво донести основні положення до кожного студента. Нарешті слід досягти міцного засвоєння лекційного матеріалу. Якщо студент сьогодні прослухав лекцію, завтра не в змозі навіть пригадати й тему лекції. Таким чином, проблема: як основа активізації мислення студентів уміло, дотепно, ненав'язливо забезпечити закріплення лекційного матеріалу. [4, с. 152].

Висновки

Таким чином, слухаючи та конспектуючи лекцію упродовж 80 хвилин студенти отримують та сприймають теоретичні знання, викладенні викладачем, які пов'язують з практичними уміннями та навичками при підготовці до семінарського заняття. Кожна лекція стимулює та керує

пізнавальний інтерес та діяльність студентів, встановлює контакт студентів з викладачем, дає вказівки та поради по організації самостійної роботи, заохочує студентів до самостійного мислення, загострює світогляд студента.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення педагогічних методів до підготовки до лекційних занять у вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пискунов М.У. Организация учебного труда студентов / М.У. Пискунов. – Минск.: Изд-во. БГУ имени В.И. Ленина, 1982. – 142 с.
2. Крутов В.И. Научно-исследовательская работа студентов, включенная в учебный процесс / В.И. Крутов. – Москва, 1975. – 28 с.
3. Наумченко И.В. Самообразование будущего учителя / И.В. Наумченко. – Саранск, Мордова, 1974. – 261 с.
4. Бражник И.И. Лекционная пропаганда: вопросы теории, организации и методики / [И.И. Бражник, В.М. Горбунов, Л.И. Грач]; [под. ред. Б.И. Королева]. – Киев: Высшая школа, 1989. – 375 с.
5. Самостоятельная работа студентов : поиски, проблемы, решения: [Сб. статей] / Рост. гос. ун-т. [Отв. ред. А.М. Юрков]. – Ростов н/Д : Изд-во. Рост. ун-та, 1991. – 174 с.
6. Самостоятельная работа студентов по общественным наукам – важный фактор обучения и коммунистического воспитания. – Москва, 1976. – 72 с.
7. Исследования по проблемам активизации самостоятельной работы студентов в вузах страны. / [Под. ред. Гарунова М. Р.]. – М.: 1976. – 52 с.
8. Организация и методика самостоятельной работы студентов: Материалы всерос. науч.-практ. конф. / [Ред. кол. Барабанщиков А.В.]. – М.: ЦС ПО РСФСР, 1979. – 209 с.
9. Лекция по общественным наукам – важнейшая форма обучения и воспитания студентов : [Сб. статей] / ЛГУ имени Жданова И.И., Ин-т. повышения квалификации преподавателей общественных наук / [Ред. кол. Шаронова В.В.]. – Л.: Изд – во. ЛГУ, 1979. – 159 с.
10. Организация и методика самостоятельной работы студентов. Пособие для студентов 1 курса ВЮЗИ, Изд-во. 2-е. испр. и доп. – М.: 1958. – 56 с.